

משרד טוענים רבניים
גרונברגר ושות'

משפט יצחק

האם הצד שהפסיד חייב לשלם הוצאות משפט?

בין עצם הזכות להתדיין, ערעור סרק ודינא דגרמי — מתי ניתן לחייב, מה צריך להוכיח וכיצד מבקשים הוצאות על פי דין תורה

גיליון 57 • סדרי דין והוצאות משפט • י"ג באלול תשפ"ו

מאת: הרב יצחק דן גרונברגר

יצירה מקורית מאת הרב יצחק דן גרונברגר. אין לפרסם את הגיליון בשלמותו, להעתיקו או לעבדו עיבוד מהותי בלא רשות בכתב. ציטוט קצר ומידתי מותר בכפוף לייחוס מלא ולהפניה פעילה אל grunberger-law.co.il.

בעל דין זכה בתיק, אך בדרך אל הזכייה שילם שכר ייצוג, הפסיד ימי עבודה ונדרש להשיב לבקשות שחלקן נראו מיותרות. התחושה הסביבתית היא שמי שהפסיד צריך לשלם: ואולם דין תורה אינו רואה בכל הפסד במשפט מעשה נזיקין, ואינו הופך את ההוצאות לכלי ענישה או נקמה.

השאלה המעשית חריפה במיוחד בבית הדין הרבני: האם מי שדחה הצעת פשרה, הגיש בקשה שנדחתה או חזר בו מערעור חייב לשפות את הצד השני? האם די להציג הסכם שכר טרחה? מה ההבדל בין הליך שנכשל לבין הליך סרק, ובין הוצאה סבירה להוצאה שבעל הדין בחר להגדיל?

השאלה המרכזית

מתי הוצאות ההתדיינות הן חלק מן המחיר שכל צד נושא בו כדי לברר את דינו, ומתי התנהלותו של צד אחד הופכת את ההוצאה לנזק בריחוב; מה תפקידם של חוסר תום לב, התחייבות מפורשת, ערובה להוצאות והוכחת שיעור הנזק?

א. נקודת המוצא: הפסד בדין אינו יוצר חוב אוטומטי

שולחן ערוך חושן משפט סימן יד סעיף ה קובע שעצם העובדה שאדם נתחייב בדין אינה מחייבת אותו לשלם לבעל דינו את הוצאות ההתדיינות, אף אם הלה נדרש ללכת לעיר אחרת. ההיגיון ההלכתי חד: לכל אדם זכות להביא את טענתו לבירור. הכרעה נגדו מלמדת שטענתו לא התקבלה; היא אינה מוכיחה שבשעה שטען אותה הזיק שלא כדין.

המתחייב בדין אינו חייב לשלם לשכנגדו את יציאותיו, אף על פי שהזיקו לדון בעיר אחרת. אולם מי שאמר לחברו „לך ואני אבוא אחרריך” ולא בא — חייב לשלם את ההוצאות שגרם.

שולחן ערוך, חושן משפט יד, ה; על יסוד תשובת הראי”ש ודיני גרמי

מכאן נולדת הבחנה יסודית: הוצאות שנדרשו לשם בירור מחלוקת אמיתית אינן מוטלות אוטומטית על המפסיד; הוצאות שנגרמו מפעולה מיותרת, מהבטחה שהופרה או מהטרחה חסרת תוחלת עשויות להיכנס לגדר נזק שגרם המזיק. אין זה קנס על תוצאה, אלא בירור של סיבת ההוצאה ושל מידת האחריות לה.

ב. „לך ואני אבוא אחרריך” — אב הטיפוס של הוצאה מיותרת

הציור ההלכתי הקלאסי הוא בעל דין שמורה לחברו ללכת למקום מסוים מפני שהוא עתיד להתייצב שם, ולאחר שחברו הוציא הוצאות הוא אינו בא. במקרה כזה לא הייתה ההוצאה תוצאה הכרחית של עצם המחלוקת, אלא תוצאה ישירה של מצג מסוים שניתן לבעל הדין. משום כך דנו הפוסקים את החיוב במסגרת דינא דגרמי.

אין ללמוד מכאן שכל אי-הופעה מחייבת וכל טעות דיונית היא גרמי. יש לברר אם ההוצאה אכן נגרמה בשל ההתנהלות הנטענת; אם היה אפשר לצמצמה; אם הצד השני הסתמך באופן סביר; ואם קיימת הצדקה לאי-הופעה או לשינוי העמדה. פסק הוצאות שאינו מפרט את שרשרת הסיבות עלול להפוך אומדן מוסרי לחיוב ממוני שאין לו תשתית מספקת.

הליך שנקשל	הליך סרק
טענה שהיה לה בסיס עובדתי או הלכתי הנוגה בדרך המקובלת ונבחנה לגופה – אינה הופכת למזיקה רק מפני שנדחתה.	הליך שאין לו תשתית ממשית, שנוקט כדי להכביד, להשהות או להטריח, או שנמשך לאחר שהתברר שאין לו על מה לסמוך – עשוי להצדיק חיוב.

ג. תום לב לבדו אינו נוסחת קסם

המונחים „תום לב” ו„שימוש לרעה בהליך” מועילים לתיאור ההתנהגות, אך אין די בהדבקת תווית. בית הדין צריך לקבוע עובדות: איזו בקשה הייתה מיותרת, מדוע היה ברור שאין לה בסיס, איזה חלק מן ההוצאה נגרם בגללה ומה שיעורו. גם ביקורת חריפה על התנהלות בעל דין אינה בהכרח הכרעה ממונית.

מן הצד האחר, אין להעמיד רף שאי אפשר לעבור. כאשר צד מסתיר מסמך מכריע, חוזר שוב ושוב על בקשה שכבר הוכרעה, נמנע מהתייצבות בלי טעם או יוצר מצג שווא המאלץ את חברו לנקוט פעולה יקרה – בית הדין אינו חייב להתייחס להוצאה כאילו הייתה מחיר רגיל של ההתדיינות. זכות הגישה לדין אינה היתר להשתמש בדין כאמצעי התשה.

הביקורת ההלכתית: שתי טעויות הפוכות נפוצות. האחת מחייבת הוצאות כמעט אוטומטית כדי „לחנך” את בעל הדין; השנייה נמנעת מכל חיוב גם כאשר התיק מגלה הכבדה מכוונת. הראשונה מחליפה דין ממון בתחושת ענישה, והשנייה מפקירה את הנפגע לשאת בנזק שנגרם לו שלא לצורך. דרך התורה דורשת תשתית: מעשה פסול, קשר סיבתי, נזק מוכח וגדר חיוב מתאים.

ד. ערעור שנדחה מול ערעור סרק

ערעור נועד לתקן טעות בהלכה, טעות הנראית לעין בשיקול הדעת או פגם דיוני המשפיע על התוצאה. עצם דחיית הערעור אינה מוכיחה שהוא חסר יסוד. לעיתים הטענה רצינית אך בית הדין הגדול משתכנע שאין מקום להתערב; לעיתים החומר אינו מספיק; ולעיתים המערער חוזר בו מפני שהסיכון הכלכלי או דרישת הערובה כבדים עליו.

בפד”ר כרך יב, עמודים 190–193, נדונה מחלוקת בין הגר”א שפירא לגר”מ אליהו. בדברי הגר”א שפירא נמצאה אפשרות רחבה יותר לחיוב בהוצאות בערעור, ובפרט כאשר ההוצאה קשורה למימוש חיוב המזונות; הגר”מ אליהו צמצם את החיוב, בהיעדר תקנה מחייבת, למקרה של ערעור סרק. מחלוקת זו מונעת הצגה פשטנית כאילו כל ערעור שנדחה מחייב בהוצאות.

נדרשת גם הבחנה בין מי שגרר את חברו להליך ממושך לבין מי שחזר בו בשלב מוקדם. לעיתים דווקא האפשרות לסגת בלי חיוב כבד מונעת המשך של הליך חלש. אם יידע בעל דין שבכל מקרה יוטלו עליו הוצאות ניכרות, עלול הוא להמשיך בערעור רק כדי להצדיק בדיעבד את עצם הגשתו.

ה. התחייבות וערובה להוצאות

אדם יכול להתחייב לשלם גם במקום שבו הדין אינו מטיל עליו חוב מלכתחילה, לבן בית הדין עשוי להבהיר מראש כי המשך הליך מסוים כפוף להתחייבות להוצאות, ולעיתים להורות על הפקדת ערובה. אולם חיוב מכוח התחייבות דורש נוסח ברור וגמירת דעת: מהו האירוע שמפעיל את החיוב, אילו הוצאות נכללות בו ומה גבול הסכום.

הפקדת ערובה אינה כשלעצמה הוכחה שההליך סרק. היא כלי המגן על הצד שכנגד ומאפשר גבייה אם התנאים שנקבעו יתקיימו. בה בעת היא עשויה להכביד על זכות הערער, ועל כן יש להשתמש בה במידה, לנמק את שיעורה ולהבחין בין סיכון ממשי להוצאות לבין חסימת ההליך מחמת חולשה כלכלית.

ו. הוכחת ההוצאה: חשבונית אינה סוף הברור

מי שמבקש הוצאות צריך להראות שהוציאן או התחייב בהן באמת. הסכם שכר טרחה לבדו עשוי שלא להוכיח שהתשלום בוצע, ולעיתים הוא כולל שירותים שאינם קשורים לבקשה שבמחלוקת. יש להציג לפי העניין קבלה, חשבונית, פירוט שעות, מועד התשלום והקשר בין השירות לבין ההליך שגרם להוצאה.

גם הוצאה אמיתית אינה בהכרח כולה בת-שיפוי. בעל דין רשאי לבחור מייצג יקר או להרחיב את העבודה, אך אין הוא יכול להפוך כל בחירה פרטית לחוב של הצד השני. בית הדין בוחן סבירות, נחיצות ומידתיות: מה היה נדרש כדי להשיב כראוי, ומה חרג מן הנחוץ.

ז. פסק בית הדין הגדול בתיק 1269189/1

בפסק מיום ח' בתשרי תשפ"א (26.9.2020) דן בית הדין הרבני הגדול בבקשת משיב לחייב מערערת בהוצאות לאחר שחזרה בה מערעורה. בהרכב ישבו הרב יעקב זמיר, הרב אברהם שינדלר והרב דניאל אדרי. בית הדין דחה את הבקשה.

בית הדין הבחין בשלושה נתיבים עיקריים: הוצאות שנגרמו שלא בתום לב מכוח דיני גרמי; חידושו של הגר"א שפירא בהוצאות הקשורות לתביעת מזונות ובדין בערעור; והתחייבות מפורשת או משתמעת, לעיתים באמצעות ערובה. במקרה שנדון לא נקבע בוודאות שהערעור היה סרק, ולא הייתה התחייבות שהפעילה חיוב לאחר שהמערערת נסוגה בשלב מוקדם.

הפסק הוסיף נקודה דיונית חשובה: חיוב הוצאות הוא תביעה ממונית, ולכן הכרעתו דורשת שלושה דיינים אלא אם הצדדים הסכימו לדן יחיד. הכרעה על סמך כתבי טענות אפשרית כאשר הצדדים נוהגים כך ואינם מבקשים דיון, אך מספר הדיינים אינו פרט טכני שניתן לדלג עליו.

ח. ייצוג נחוש אינו מסע השפלה

בקשת הוצאות יכולה להיות אמצעי ענייני להגנת הזכות, אך היא אינה במה לביזוי הצד שכנגד. אין צורך לייחס מניעים שפלים במקום שבו אפשר להראות מסמך, מועד והחלטה. טענה תקיפה בנויה כך: מה נעשה, מדוע לא היה נחוץ, איזו החלטה הופרה, מה ההוצאה שנגרמה ומהו מקור החיוב.

דרכו של משרדנו היא לעמוד על זכויות בעל הדין בנחישות וללא מורא, אך מתוך נאמנות להלכה, לאמת ולכבוד צלם האלוקים שבכל אדם. ההבחנה אינה בין מאבק לבין ויתור; היא בין מאבק מותר, מדינה ומבומס, לבין מחלוקת שמבקשת לפצוע את האדם במקום להכריע את הדין.

ט. הוצאות בתביעת מזונות — חיוב שונה במהותו

בדברי הגר"א שפירא הוצע שבתביעת מזונות אפשר לראות את הוצאות הובייה כחלק מן הדרך הנדרשת לקבלת המזונות עצמם. כשם שהאישה זקוקה לכלי בישול או לנסיעה כדי להביא את המזון, לעיתים היא נזקקת לייצוג כדי להפוך את החיוב התיאורטי לתשלום ממשי. זהו חידוש חשוב, אך אין להפוך אותו לכלל גורף בכל הליך משפחתי.

ראשית, הגר"מ אליהו חלק על הרחבת החיוב בהיעדר תקנה. שנית, גם לשיטה המחייבת יש לברר שהייצוג היה נחוץ כדי לקבל את המזונות, שהשכר סביר ושההליך נבע מאי-קיום החיוב ולא ממחלוקת כנה על שיעורו. שלישית, יש להבחין בין הוצאות לגביית מזונות שכבר נפסקו לבין הוצאות בבירור הראשוני אם קיים חיוב ובאיזה שיעור.

המשמעות המעשית היא שבקשה המבוססת על דיני מזונות צריכה להסביר מדוע ההוצאה הייתה חלק ממימוש המזונות ולא רק חלק רגיל מן הוויכוח. בלי ההבחנה הזאת, טענה מיוחדת הופכת לסיסמה ומאבדת את הבסיס ההלכתי שנתן לה את כוחה.

י. ארבעה מצבים מעשיים — ולא דין אחד לכולם

1. אי-התייצבות ללא הצדקה: אם הדיון נקבע, הצד ידע עליו ולא הופיע, והצד השני הוציא הוצאה מוכחת לשווא — קיימת תשתית משמעותית יותר לחיוב. עדיין צריך לבדוק את סיבת ההיעדרות ואת נחיצות ההוצאה.
 2. בקשה שנדחתה: עצם הדחייה אינה מוכיחה סרק. יש לשאול אם הבקשה העלתה שאלה ממשיה, אם הוגשה במועד ואם נחשף מידע חדש שהצדיק אותה.
 3. בקשה חוזרת: חזרה על עניין שכבר הוכרע בלי עובדה חדשה עלולה להצביע על הכבדה. ההחלטות הקודמות והמועדים חשובים יותר מן הכינוי החריף שמדביק הצד המבקש.
 4. הסתרת מידע: כאשר צד מסתיר מסמך וחושף אותו רק לאחר שהצד השני נאלץ להזמין חוות דעת או להגיש בקשה, ניתן לבודד את ההוצאה שנגרמה מן ההסתרה ולבחון חיוב ממוקד.
- חיוב ממוקד עדיף פעמים רבות על סכום גלובלי. הוא מצביע על המעשה שנמצא פסול, מפצה על הנזק שהוכח ואינו מטיל כתם על עצם זכותו של אדם לעמוד על טענתו. כך נשמרת גם ההרתעה מהכבדה וגם הדלת הפתוחה לבירור דין אמיתי.

יא. כיצד מכינים בקשה ראויה להוצאות

1. מזהים את המעשה: אי-הופעה, בקשה חוזרת, מצג שווא, הסתרת מסמך או הליך חסר בסיס.
2. מוכיחים קשר סיבתי: מה נאלץ הצד לעשות דווקא בגלל אותו מעשה.
3. מפרידים הוצאות: שכר הייצוג הכללי לחוד, והעבודה שנגרמה מן המחדל לחוד.
4. מצרפים ראיות: החלטות, תכתובות מותרות, חשבוניות, קבלות ופירוט סביר.
5. מציינים מקור חיוב: גרמי, התחייבות, ערובה, תקנה או מסגרת מיוחדת אחרת.
6. מבקשים סכום מידתי: סכום שניתן להסבירו ולא מספר שנועד להרתיע בלבד.
7. שומרים על לשון נקייה: תוקפים את המעשה ואת הטענה, לא את הצד האחר.

© הרב יצחק דן גרונברגר • grunberger-law.co.il • המידע כללי ואינו תחליף לייעוץ פרטני

- א. המפסיד בדין אינו חייב אוטומטית בהוצאות הצד שכנגד.
- ב. חיוב אפשרי כאשר הוכח שנגרמה הוצאה מיותרת בהתנהלות פסולה, מכוח התחייבות ברורה או במסגרת הלכתית מיוחדת.
- ג. דחיית ערעור אינה זהה לקביעה שהיה ערעור סרק; החיוב דורש תשתית עובדתית ונימוק.
- ד. יש להוכיח את עצם ההוצאה, את סבירותה ואת הקשר בינה לבין המעשה המזיק.
- ה. חיוב הוצאות הוא הכרעה ממונית, ולא כלי לביזוי, לנקמה או ללחץ חסר גבולות.

נגירתם להליך מיותר, או שמבקשים לחייב אתכם בהוצאות?

משרדנו מסייע בבחינת מקור החיוב, בניית התשתית הראייתית, ניסוח בקשות ותגובות והכנת ערעור — בנחישות, לפי דין תורה ובכבוד לכל אדם.

המידע כללי ואינו תחליף לייעוץ פרטני; התוצאה תלויה בעובדות, במסמכים ובהחלטות בית הדין.

מקורות עיקריים

- תלמוד בבלי ומפרשיו בסוגיות דינא דגרמי וגרמא בנזיקין.
- תשובות הרא"ש, כלל קז סימן ו; טור, בית יוסף ושולחן ערוך, חושן משפט יד, ה; נושאי הכלים שם.
- פד"ר כרך יב, עמ' 190-193; מנחת אברהם, חלק א סימן יב.
- תקנות הדין בבתי הדין הרבניים בישראל, התשנ"ג — ערעור, ערובה והוצאות לפי העניין.
- בית הדין הרבני הגדול, תיק 1269189/1, הרב יעקב זמיר, הרב אברהם שינדלר והרב דניאל אדרי, ח' בתשרי תשפ"א (26.9.2020), פסק המותר בפרסום לאחר השמטת פרטים מזהים.

© הרב יצחק דן גרונברגר • grunberger-law.co.il • כל הזכויות שמורות.

הגיליון מציג עיון תורני-משפטי כללי. אין בו קביעה לגבי תיק מסוים, הבטחת תוצאה או תחליף לעיון בחומר המלא ולקבלת ייעוץ פרטני.